

Op deze zuid-westhelling in de Amsterdamse Waterleidingduinen lopen de temperaturen in de zomer op naar mediterrane niveaus. Hier bloeit ook de kuifhyacint. Foto: Joost Bouwmeester

Grijze duinen

Woestijnen langs de Nederlandse kust

Een heuvelachtig landschap van zandige hellingen, bedekt met een ijle begroeiing en hier en daar stukken kaal zand. Zo zien flinke delen van onze duinen er gelukkig nog steeds uit. Dit zijn de 'grijze duinen', een on-Nederlands milieu, droog en schraal, waar de zon 's zomers genadeloos kan branden. DUIN neemt je mee naar de woestijnen van de lage landen.

KEES VERTEGAAL

Grijze duinen zijn begroeid met mossen, korstmossen, grassen en bloeiende kruidjes, vaak amper een centimeter hoog. De is naam afgeleid van de kleur van het meestal kurkdroge plantendek. Ze zijn de tegenhanger van de 'witte duinen', die vooral bestaan uit kaal, stuivend zand. Het is de meest karakteristieke begroeiing van de duinen. De Nederlandse duinen herbergen het grootste oppervlak grijze duinen van alle EU-landen. Volgens de Habitatrichtlijn zijn de grijze duinen nog strenger beschermd dan andere duinhabitats.

Duinviooltje. Foto: Joost Bouwmeester

Bloeiende muurpeper geeft droge duingraslanden in de zomer een mooie gele gloed. De soort kan goed tegen zomerse hitte: het houdt water vast in sterk verdikte blaadjes. Foto: Joost Bouwmeester

Hitte en droogte

De plantjes van het grijze duin zijn echte pioniers. Ze vestigen zich op kaal zand zodra het stopt met stuiven. Als allereerste duikt meestal het duinstertretje op. Dit mosje kan flinke plakken vormen die bij vochtig weer geelgroen oplichten. Op andere plekken weeft zandzegge met lange, lijnrechte uitlopers het kale zand dicht. Daarna vestigen zich meer soorten. In dynamische duingebieden waar het zand vrij rond kan stuiven ontstaan steeds weer de juiste omstandigheden waar de ontwikkeling opnieuw kan starten. Op die manier blijven deze pionierplanten voortbestaan.

Voor al zuidhellingen heerst een woestijnachtig klimaat. De zon brandt er 's zomers stevig op los. De temperatuur van het zand kan dan oplopen tot boven de zestig graden. Water zit diep in de bodem, ver buiten het bereik van plantenwortels. Planten moeten het doen met de regen die valt maar al snel tussen de zandkorrels door wegzijgt. Omdat er bijna geen humus in de bodem zit wordt regenwater nauwelijks vastgehouden. De wind van zee voert zout aan dat neerslaat op blaadjes en knoppen. Voor planten zijn dit extreme omstandigheden. Ze groeien heel langzaam en blijven klein. Bijna alle planten op zuidhellingen hebben een of meer trucjes om de hitte en de droogte de baas te kunnen. Mossen en korstmossen laten zich simpelweg uitdrogen en groeien weer verder zodra er regen valt. Ze kunnen verrassend snel omschakelen. Als je de uitgedroogde, bruine rozetjes van het duinstertretje met water besprenkelt gaan ze binnen enkele minuten open en kleurt het natte stukje als bij toverslag friskgroen. Vetplanten kunnen ook goed tegen droogte en hitte. Ze houden water vast in sterk verdikte blaadjes. Op zuidhellingen vind je het geel bloeiende muurpeper en de laatste jaren ook steeds meer wit vetblad. De meeste hogere planten 'ontlopen' de zomerhitte door in de lente te bloeien, daarna als zaadje te overzomer en in het najaar weer te kiemen. Omdat het eenjarige planten ('annuellen') zijn die vooral in het winterhalfjaar groeien worden ze winterannuellen genoemd. Veel typische duinplantjes van droge, kalkrijke zuidhellingen, zoals Deens lepelblad, ruw vergeet-mij-nietje, zandhoornbloem, vroegeling en kandelaar-tje zijn winterannuellen. Op wat kalkarmer zand groeien ook meerjarige planten als duinviooltje en buntgras.

Konijnen en tapuiten

De kruidenrijke duingraslandjes vormen bij uitstek het domein van het duinkonijn. Als je ze niet rond ziet springen verraden ze hun aanwezigheid wel door de talrijke keutels. Het konijn is niet zo maar een duindier. Hij is de natuurlijke beheerder van de grijze duinen. Hij graast de begroeiing kort af en knaagt ontkiemende struikjes en boompjes onmiddellijk weg. Zo blijven de waardevolle grijze duinen bewaard. En daarmee ook de typische duindieren

Het ruw vergeet-mij-nietje is een minuscule winterannuel die vroeg in het voorjaar bloeit en de hete zomer overleeft als zaad. Foto: Joost Bouwmeester

Foto: Sytse Dijkse

Kandelaar-tje: typisch plantje van zuidhellingen

Alle planten van de woestijnachtige zuidhellingen zijn erg klein. Je moet op de knieën om ze goed te kunnen bekijken. Een van de gemakkelijkst herkenbare soorten is het kandelaar-tje. Stengel en blaadjes zijn meestal flink rood aangelopen, waardoor de tere witte bloemetjes extra opvallen. De blaadjes zijn dankzij drie spitse lobben onmiskenbaar. Ze zijn ook iets verdikt, als bij een vetplant. Het hele plantje is bezet met fijne kleverige klierharen. Om de hitte op zuidhellingen aan te kunnen combineren het kandelaar-tje twee strategieën. Het is een winterannuel die in de lente bloeit en dus als zaad overzomert. Ook is het (een beetje) een vetplant. De naam kandelaar-tje dankt hij waarschijnlijk aan zijn typische vertakte groeiwijze en de vorm van de uitgebloeiende kelkbeertjes.

die hier leven. Zo zijn droge duingraslanden rijk aan bijzondere insecten, zoals kleine parelmoervlinder, bruin blauwtje, blauwvleugelsprinkhaan, loopkevers, graafwespen en zandbijen. Konijnen zorgen met hun holen ook voor nestgelegenheden voor de tapuit.

In de afgelopen tientallen jaren zijn konijnen in veel duingebieden geveld door ziektes. De gevolgen waren meteen merkbaar. Hoge grassen en struiken breidden zich sterk uit. Ook het vastleggen van verstuivingen en de grote hoeveelheid stikstof ('kunstmest') uit de lucht droegen daar aan bij. Gelukkig is de konijnenstand de laatste jaren in een aantal regio's aan de beterende hand. Ze worden geholpen door 'grote grazers', paarden en runderen, soms schapen, om het duin open te houden. Duinbeheerders halen op grote schaal struiken weg en brengen nieuwe verstuivingen op gang. De stikstof die uit de lucht neerwarrelt lijkt heel langzaam af te nemen. Alle zeilen worden bijgezet om onze grijze duinen te behouden.

KEES VERTEGAAL IS ZELFSTANDIG ECOLOGISCH ADVISEUR